

La refurma tudestga ballucca vi da duas schlondas, il rumantsch grischun è stà in tetg nov

■ (anr) La reacziun dals Rumantschs sin il rumantsch grischun è stada sontga e paschaivla cumpareglia cun il debachel ch'è vegni inscènà en Germania pervi da la refurma da l'ortografia tudestga. Il mardi ha la dretgira costituziunala a Karlsruhe decidi ch'ils pajais federativs dastgan introducir la refurma a maun d'in decret. Gist encunter quai avevan geniturs purtà plogn cun l'argument che la refurma ortografica sminueschia il dretg dals geniturs. L'emna passada han ils geniturs alura retratg il plogn. La sentenza saja ussa tuttina valaivla, damai che la decisiun haja muntada generala, ha la dretgira da Karlsruhe communitgà.

Disfidanza vers instituziuns

Clau Solèr, linguist tar la Lia rumantscha, di ch'ins na possia betg cumparegljar la refurma da l'ortografia tudestga cun il rumantsch grischun. Cun la refurma hajan ins drizzà duas schlondas sin l'entir tetg da standardisaziun dal linguatg. Tar il rumantsch grischun sa tracti dad ina standardisaziun da tschintg furmas existents. Cun lezzas hajan ins furmà in tetg dal tuttafatg nov. Alura constatescha il linguist ina outra differenza fundamentala: «Il rumantsch grischun è ina proposta formala. La refurma da l'ortografia tudestga è dentant lianta per las scolas, l'administraziun, insumma per tut tgi che dovra uffizialmain il tudestg standardisà.» En Germania sa manifesteschia uss en questa discussiun ina disfidanza envers las instituziuns.

Normas èn adina arbitraras

Ins na possia betg democratisar questa dumonda, di Solèr: E gist quai vegnia empruvà uss en Germania. I na saja betg pli ina discussiun linguistica, mabain ina



dumonda politica. I vegnia discutà tgi che dastgia introducir la refurma. Per part argumenteschian ins perfin cun la violaziun dals dretgs umans. Ma la fin finala saja la refurma ina reglamentaziun, ina dumonda tecnica da norma. Il linguist cumpareglia quai cun l'introducziun da novs numers postals u era cun la decisiun dad ir dretg u sanester sin l'autostrada. «La refurma è ina chausa da norma e normas èn adina arbitraras.»

Disturbi en il ruaus

Nua ch'i va viaden en aspects psicologics vesa dentant era Solèr parallelas tranter

la Rumantschia e la Germania. «La glieud sa senta disturbada en ses ruaus, sch'i vegn balluccà vi da normas.» Ins resenta quai sco ina violaziun individuala. I vegn midà insatge ch'ins ha gugent, ch'è char ad ins e para forsà bunamain sontg.» Tipic en quest connex saja ch'ins haja, ni en Germania ni en la Rumantschia, strusch discurrì da la furma. L'entira discussiun saja sa muventada spert vers dumondas secundaras ed ins saja s'occupà da bagatellas. En Germania saja quai pia stà la dumonda tgi che dastgia introducir la refurma enstagl da realisar ina refurma cun dapli vigur. En

il Grischun sajan ins s'occupà cun ina u l'autra furma ed haja temi ch'ils idioms u dialects vegnian periclitads. Dasperas possia gea mintgin discurrer sco quai ch'el veglia. Il linguatg plidà sa sviluppeschia e sa midia incuntin senza ch'insatgi fetschia grondas caneras. Midadas da normas ortograficas na vegnan usitadamain betg lugadas cun la pasch, di Solèr era areguard la dispita pervi dal «de» e «da» avant in pèr decennis en Surselva. I dovria adina differents facturs per schliar tals conflicts. Quai na sajan betg facturs linguistics, mabain politics, religius e culturals.